

megtehetünk, akkor születési évül 1718-at kell elfogadnunk s ez alapon a cinteremajtó készítésekor — 1755-ben — BEKE javakorában lévő, 37 éves ember volt.

Meg kell említenünk továbbá, hogy 1751-ben ugyancsak ő készítette az akkor öntetett és ma is meglévő harangtengely faréseit, amelyen neve is olvasható: „1751. BEKE ISTVÁN.“ Ekkor a 33 éves faragó-művész az ekklézsia egyházfia is; minek bizonyossága az említett harang köriratán örökített meg. A harang körirata ez: N. KAPUSI EKLESIA TSINALTATA ANNO 1751: D. MAJI PAP PAN; TZEL ISTVÁN C. M. JAN; E. BEKE ISTVÁN IDEJEKBN; ISTEN DITSOSEGERE.

Az ajtó zömök félfáival, zsindelyes védőfedelével, az 1845-ben épített torony alatti keleti templomajtóval szemben igen izléseesen illeszkedik be a cinteremkerítés kőfalába. Az ajtónyílás magassága mindössze 154, szélessége — ajtófelekkel együtt — 164 cm. Ajtófelek magassága — a talptól számítva — 187 cm. Fedele 2 m alapélhosszúságú és 110 cm magas gula, amely a kapucska faragványainak megmaradásában kétszáz év óta jó védelmet nyújt.

Az ajtófelek oszlopainak és az ezeket fenn összekötő szemöldökfának faragott díszei azok, amelyek Beke István népi faragó művészetére felhívják figyelmünket és arra készítetnek, hogy a késői utódok hálájával írjuk fel nevét azok közé, akik a népi díszítő formának remek alkotásait hagyták ránk örökül. A két ajtófél jó egynegyed magasságából indulnak mindkét oldalon a szőlővesszőt, dús gerezdekkel megrakott ágakat és tulipántban végződő kacsákat ábrázoló díszek. Honnan vette a szőlőt ábrázoló díszítést mesterünk, nem tudjuk. Talán akkor Kapuson is termett még a szőlő, aminek ma már csak emléke él a Pusztaszőlő helynevünkben,² utoljára pedig egy 1679. évi urbarium³ tesz említést a bordézmáráról, aminek egyharmada a prédikátoré volt. A szemöldökfa felső részén, egész hosszúságában a kolozsvári farkasutcai templom gótikus padjainak díszekre emlékeztető, egymásbafonódó díszítő motívum fut végig, s ez alatt van a szemöldökfa felirata: BEKE ISTVÁN TSINALTA. ANNO 1755. 2. Dbr.

Szakember dolga annak a megállapítása, mit tanult Beke István a régi formák csöböl, a renaissance, esetleg a török díszítő elemekből. Az bizonyos, hogy a fa természetét nagyszerűen ismerte, tudott a vésővel bánni, tudta, hogyan kell a tölgyfából a szőlőgerezd formáját stílusosan kihozni, s nem esett az anyagszerűtlenség hibájába. Művészeti vitt mestersége mindenképpen érdemes az emlegetésre és számontartásra.

Megjegyzem még, hogy az ajtó belső oldalán ma is látszik a hatalmas fazár nyoma. Ezt 1813-ban kilinicsnélküli vaszárral cserélték ki; ez ma is használatban van.

ADY LÁSZLÓ

Az üver tájszó mai gyergyói jelentései. A magyar nyelvterület északnyugati részén már 1261-ben feltűnő,¹ napjainkban azonban csak a Székelyföldön ismert *üver* köznevünk jelentését a régebbi népnyelvi gyűjtők csupán helynevekből következtették ki, s ezért egymástól eltérő téves eredményekre jutottak. SZABÓ T. ATTILA MNy, XXXVIII (1942), 367—8 egy Gyergyóditróban

² L. tölem: Magyarkapus helynevei: EM. 1941. 95. és kny. ETF. 124. sz. 18. — Szabó T. Attila, Kalotaszeg helynevei. Kvár, 1942. 164 kk.

³ Jakó, i. m. 212. — L. még Szabó T. A., EM. 1940. 24 és kny. ETF. 114. sz. 26.

¹ Karácsonyi János, A székelyek eredete és Erdélybe való települése (Ért. a tört. tud. köréből 20. köt. 3. sz.). Bp., 1905. 49. — Uő. MNy: IV (1908), 352—3.

1758—59-ben tartott határmegállapító vallomás okleveles adatai alapján kimutatta, hogy az *üver* köznevet Ditróban 1758—59-ben még általánosan ismerték és használták, s hogy jelentése akkor 'száraz patak-árok' volt. Én magam EM. 1943. 92—3 egy levéltári adat közlésével kapcsolatban rámutattam arra, hogy *üver* köznevünket Gyergyószentmiklóson még 1831-ben is használták 'árok' köznévi jelentésben, sőt Gyergyóújfaluban 1941-ben lejegyzett népnyelvi adataim és gyergyói ismerőseimtől szerzett értesülésem szerint 'két hegy közötti mélyedés, patak nélküli kisebb völgy' jelentésben közsóként ma is él egész Gyergyóban. Minthogy a rendelkezésünkre álló népnyelvi adatok szerint az *üver* szó napjainkban csak Gyergyóban használatos köznévként, a Gyergyón kívüli területeken csak helynévként és helynévi összetételekben él,² most közlöm 1943 nyarán Gyergyóban végzett helyszíni helynévgyűjtésem során a gyergyói tájszavunk jelentéséről szerzett adataimat.

Az *üver* szót Gyergyó mindenik községében ismerik és köznévként általánosan használják. Az egyes községekben azonban a szónak egymástól eltérő jelentésárnyalatai vannak.

Alfaluban, Csomafalván, Újfaluban és Kilyénfalván olyan, hegyoldalokban fekvő árkokat és völgyecskéket neveznek *üver*nek melyekben nincs állandó vízfolyás, sem időszaki forrás, hanem csak tavaszi hómenéskor és nagy esőben folyik a víz bennük. Ha az árokban, völgyben állandó vízfolyás vagy időszaki forrás van, akkor az már nem *üver*, hanem *patak*. E négy községben egyáltalán nem, vagy pedig csak nagyon-nagyon ritkán használják az *üver*hez hasonló árkok megjelölésére a többi gyergyói községben oly gyakran használt *vápa* térszín és formanevet.³

Tekerrőpatakon adatközlőim így határozták meg az *üver* köznévi jelentését: „Nem nagy vápa, hanem küssebb, a vápába belészakad egyik oldalból. Ha a vápából kiszakad egy kis ág, annak nem aszt moγγgyuk, hogy: vápa, hanem: abban a küs üverben.“ — A *vápa* köznévi jelentéséről pedig ezt jegyeztem le: „Ha jön le vőgyület, ha nincs benne víz, kút, akkor az: vápa. Ameddig szároz a vápa, addig vápa, azután: patak.“ — Az *üver* tehát a községben a vápánál kisebb és magasabban fekvő, a vápának oldalágát képező, állandó vízfolyás nélküli árkot jelöl. Ugyanez a jelentése van a szónak Gyergyószentmiklóson is.

Szárhegyen már ismét kissé más jelentésárnyalata van az *üver* köznévi. Itt nem az *üver* fekszik magasabban és szakad bele a *vápába*, hanem a *vápának* nevezett árkok szakadnak bele a mélyebben fekvő *üverbe*, ez pedig a még mélyebben fekvő vízfolyásos völgybe, itteni szóhasználat szerint: *patakba* vagy *lokba* szakad bele („Az üvereg belévezetnek a *patagba*, a *logba*“).

² Az *üver* térszínformanevvel alakult és a belőle helynévvé vált helynevek elterjedésére nézve a fentebb említett cikkeken kívül lásd még: EM. 1943. 479—80, 1944. 133—4, 1945. 272—3 és a közleményekben felsorolt irodalmat. — Újabb adatként megemlítem a csíkszenttamási *Júhpataküvere* és a csíkrákosi *Üver* helynevet. A gyergyói helynévadatokat feldolgozás alatt álló gyergyói helynévközlésemben fogom közölni.

³ A *völgy* térszínformanevet hegyoldalban vagy két hegy között fekvő talajmélyedések jelölésére a gyergyói községekben általában nem használják, hanem csak a síkságon, a mezőn elnyúló mélyedéseket jelölnek vele. Csak újabban és a tanultabb emberek kezdik *vőgynek* nevezni a két hegy közt vagy hegyoldalban fekvő *üvereket*, *vápákat* és *patakokat*. Ritkán használják Gyergyóban a hosszan elnyúló hegyoldali talajmélyedések jelölésére az *árok* és *gödör* térszínformanevet is. A keskeny, mély, patakfolyásos hosszú fővölgyek általánosan használt neve: *lok*.

Vápa azonban közvetlenül is szakad bele oldalról a völgybe. A főkülönbség a községben abban áll az *üver* és a *vápa* térszíni formanév között, hogy az *üver* keskeny és mély árkot, a *vápa* pedig széles öblű és kevésbé mély árkot jelöl („Ha szoros: *üver*, a széles: *vápa*. A *vápa* nagyop test, az *üver* kússap test“). A község határában fekvő hegyoldali árkok egyrésze kezdeti részén széles öblű és hajlatú, de csekély mélységű, azaz teknőszerű. Ha egy ilyen *vápa* a hegyalja felé lejtve megkeskenyedik és elmélyül, akkor többé már nem *vápának*, hanem *üvernek* nevezik („Ahol a *vápa* keskenyedik, aszt monygyuk: az *üverbe*“). Ha nem szűkül össze és nem mélyül el öble, akkor természetesen mindvégig *vápa* marad a neve. Tehát: egy árok kezdődhetik mint *vápa* és folytatódhatik mint *üver*, s *vápák* szakadnak bele oldalról is *üverbe*, de ennek ellenkezője (a község határának sajtáságos térszínforma-viszonyai miatt) nem fordul elő, vagyis árok nem kezdődik kezdeti, magasabban fekvő részén mint *üver*, s nem folytatódik mint *vápa*, valamint *üver* nem szakad oldalról *vápába*. Egymással összefüggő árokrendszerekben a) *vápa* mindig magasabban fekszik, mint az *üver* (nem úgy, mint Tekerőpatakon és Gyergyószentmiklóson, ahol mindig az *üver* fekszik magasabban és az *üver* szakad a *vápába*). Nagyobb esőzés idején a hegyoldalokról lefolyó esővíz a magasabban fekvő *vápákból* gyorsan lefolyik a mélyebben fekvő és kevésbé lejtős *üverekbe*, s ott a gödrökben nagyobb esők után egy-két napig még található ivóvizet az állatok. Ezért mondotta egyik adaközlőm: „Az *üveret* azért monygyuk *üvernek*, mer az *üver* essős időbe tele van vízzel. A *vápából* béhajtottuk az ökröket az *üverbe* és ott itattuk meg, met a *vápába* nincsen víz.“

Ditróban az *üver* köznévi patak nélküli árkot és kisebb völgyet jelöl. Adatközlőim szerint a községben a *vápa* köznévet nem használják.

Remetén állandó vagy időszakos patak nélküli (csak a tavaszi hóolvadás és nagyobb esők vizét gyorsan levezető) árkot és kisebb völgyet neveznek *üvernek*. Az *üver* gyakran használt másik megjelölése: *ér*, azonban néha *érnek* neveznek olyan kisebb völgyet is, melyben időszakos patak folyik. A *vápa* közhévvvel az *üvernél* szélesebb és kevésbé mély, tehát teknőszerű árkokat jelölik.

Az *üver* térszínformanévről még megemlíthetem, hogy Újfaluban és Remetén ritkán *üer* alakban is hallottam ejteni.

Gyergyóban tehát az *üver* szót köznévként, illetőleg térszínformanévként ma is általánosan használják, de nem mindenik községben ugyanazon jelentésben. Községenként vagy községesoportonként változó jelentésárnyalatait pontosan csak azáltal határozhatjuk meg, ha az *üver* térszínformanévi jelentését községenként összehasonlítjuk a *vápa* térszínformanévi jelentésével. Azokban a községekben, melyekben az *üver* köznévi mellett ma is él még a *vápa* köznévi, a két — hasonlóan állandó vízfolyás nélküli árkokat és kisebb völgyeket jelölő — térszínformanévi jelentése között a a) főkülönbség állapítható meg, hogy az *üver* keskeny és mély árkot, a *vápa* pedig az *üvernél* szélesebb öblű és kevésbé mély, azaz teknőszerű árkot jelöl. A községek egyrészeiben azonban a *vápa* térszínformanévi kihalt vagy pedig kihalóban van, s a községekben az *üver* térszínformanevet az egykor a községben is (s egyes gyergyói községekben ma is) *vápának* nevezett teknőszerű talajmélyedések jelölésére is használják.

BENKŐ LORÁND EM. 1944. 133 szerint Nyárádmentén az *üver* köznévvvel összetett helynevek „kivétel nélkül két hegy közt vagy hegyoldalban elterülő, keresztben elvágott féltékno alakú, nagyobb mélyedésekre vonatkoznak. Az ilyen *üverek* alsó vége nyitott és lenyúlik majdnem a hely lábáig, felső vége elkeskenyedve elvész a hegy tetején. A *vápa* térszíni forma-névtől a különbözteti meg, hogy nem lejt olyan meredeken és valamivel nagyobb is“. E le-

írás szerint tehát a nyárádmenti *üverek* alsó végükön nyitott és keresztben elvágott féltেকnő alakú, felső végükön elkeskenyedve a hegy tetejéig nyúló, a *vápánál* valamivel nagyobb mélyedések. Ebből a meghatározásból azonban nem tűnik ki egészen pontosan, hogy a nyárádmenti *üverek* is — a mai gyermekői szóhasználathoz hasonlóan — abban különböznek-e a *vápáktól*, hogy az *üverek* keskenyebbek és mélyebbek-e a szélesebb öblű és kevésbé mély, tektonoszerű *vápáknál*? — Tanulságos lenne tehát, ha az *üver* és *vápa* térszínformanév e jellegzetes jelentései szerint helyszíni adatgyűjtéseken alapuló közlések révén megismerhetnők nemcsak a nyárádmenti, hanem a Székelyföld más vidékein is előforduló *Üver*-féle helynevek jelölte mélyedések alakját, vagyis hogy milyen alakú mélyedéseket jelölnek e helynevek, s hogy milyen jelentésben él vagy élt e helyeken a *vápa* térszínformanév. E vizsgálatok és adatok végre lehetővé tennék az *üver* térszínformanév egykori, elsődleges jelentésének régóta vitatott pontos meghatározását.

Szentivánnapi népszokásaink legrégebbi említése. A magyar népszokások leírása és tanulmányozása alig száz esztendeje kezdődött meg. Régebbi időkből népszokásainkra vonatkozó megfigyelések nagyon kis számban és inkább csak alkalmilag, más céllal feljegyezve maradtak reánk.

Néprajzi irodalmunkban a szentivánnapi magyar népszokások legrégebbi említéseként MISKOLCZI CSULAK ISTVÁN zempléni református esperes egyházlátogatási jegyzőkönyvének 1629. szeptember 11-i keltezéssel Kövesd község lakóiról írt következő feljegyzését tartják számon: „Az szent János tüzét az falu közepin kezdették volt rakni, melyet környül vöttek és ugy fontak. De erről elszoktattak.“¹ — Néprajzi kutatóink figyelmét tudtommal eddig elkerülte, hogy SZEPI CSOMBOR MÁRTON 1620-ban Kassán megjelent »Europica varietas« című útleírásában² a fentebb említett 1629. évi feljegyzésnél néhány évvel régebbi említés is felfedezhető a magyarországi szentivánnapi népszokásokról, mely adat valószínűleg szintén a magyarság körében akkor már élő szentivánnapi szokásokra vonatkozik. CSOMBOR külföldi vándorlásáról Magyarországra visszatérőben az 1618. év Úrnapján a lotharingiai Pfalzburgba érkezett, s útleírásában többek között ezt közli a városról: „jöttünk Falcburgba, ... Úrnapján voltunk benne, mely nap az egész várost zöld ágakkal megékesítették volt. Az gyermekek az utcákon tüzeket raktak és azokat ugrándozták, nemkülönben mint nálunk Szent János napján némely falukban szokott lenni.“³

1618-ban Úrnapja június 14-re esett.⁴ Hogy a nálunk Szent Iván (Szent János) napján, azaz június 24-én szokásos tűzgyújtás és tűz-átugrás a lotharingiai Pfalzburgban Úrnapján történt, azt az a tény magyarázza meg, hogy a tűz-ritusok népenként és vidékenként a nyári (és téli) napforduló körül

¹ Zoványi Jenő, Miskolczi Csulak István egyházlátogatási jegyzőkönyvei: TTár. Új folyam VII (1906), 87. Idézi ezt az adatot Seprődi János Ethn. XXVII (1916), 104 és Marót Károly Ethn. I (1939), 260 is.

² Szepi Csombor Márton Europica varietas című, 1620-ban Kassán megjelent [vö. Szabó Károly RMK, I, 225] útleírását másodszor kiadta, némileg rövidítve Szamota István, Régi magyar utazók Európában (Nagybecskerek, 1892, Történeti, Nép- és Földrajzi Könyvtár 41.) 73–221. — Harmadik kiadása (szövegét a mai helyesírásra áttette s jegyzetekkel ellátta: Szeremlei László): Kollozsvár, 1943. 205 (1) l.

³ Csombor, i. m.³ 151. — Az idézet egyes szavait magam szedtettem ritkítottn.

⁴ Vö. Szentpéteri Imre, Oklevéltani naptár 107.

napokra, sőt hetekre kiterjedő ingadozást mutatnak.⁵ Megvizsgálandó marad azonban az a kérdés, hogy Csombor a szentivánnapi tűzgyújtás és tűz-átugrás szokását Magyarország mely vidékéről ismerhette, s hogy feljegyzése a magyarság (vagy pedig esetleg a magyarsággal együttélő más nemzetiség) körében szokásos tűz-ritusokra vonatkozik-e.

Csombor 1594-ben született az abaújmegyei Szepsi városában, Szepsiben és a szepesmegyei Késmárkon tanult.⁶ Mint útleírása bevezetésében maga leírja,⁷ 1611-ben Szepsiből „Erdélynek megszemlélésére“ jön, visszatérőben két évet a nagybányai iskolában tölt, majd bejárja Máramarost. Rövid időre hazamegy Szepsibe, azután az abaújmegyei Göncön, majd az ahhoz közeli Telkibányán tanítóskodik. 1616. május 15-én Szepsiből gyalog indul el külföldre, s Eperjesen keresztül május 31-én már eléri a lengyel határt. Külföldi útjáról 1618. nyarának végén ér haza Szepsibe. 1619–1620-ban, könyve megírásakor, a kassai iskola igazgatója.⁸ — Ez életrajzi adatai alapján Csombor-nak a szentivánnapi népszokásokról írt az a megjegyzése, hogy „nálunk... némely falukban“ minden bizonnyal nem rövid erdélyi tartózkodása alatt, hanem szülőföldjén és tanítóskodása helyén szerzett élményeire, tehát abaújmegyei népszokásokra vonatkozik. Ez a vidék tényleg bele is tartozik a magyar nyelvterületen (csak egyes határvidékeken, a magyar, tót és német lakosság körében) élő szentivánnapi népszokások elterjedési körébe.⁹ S ha tekintetbe vesszük azt az adatot, hogy Miskolczi Csulak István feljegyzése szerint a szentivánnapi tűz-ritus 1629 előtt már szokásban volt a zemplénmegyei Kövesd község magyar lakói körében, akkor valószínűnek tarthatjuk azt is, hogy az abaújmegyei magyar vidékről származó és abaújmegyei magyar vidéken tanítóskodó Csombor feljegyzése abaújmegyei magyar falukban élő szentivánnapi népszokásokra vonatkozik.¹⁰

Székely kincskeresők hiedelmei. Közlelebről Simon Katalin EM. 1946. 73–6, értékes adatokat közölt a háromszékmegyei Szentivánlaborfalva községbeli kincskeresők hiedelmeiről és a kincskereséskor gyakorolt szokásairól. A kincskeresők ábrándos képzeletét felkeltő hiedelmek között Simon megemlíti azt a régi szájhagyományt is, hogy a falu határában folyó Labor pataka felett egykor régen *rézhíd* vezetett át, mely a hozzátartozó

⁵ Marót Károly Ethn. L (1939), 146–7.

⁶ Szinyei, MÍr. II, 414.

⁷ I. h. 13–4.

⁸ Kemény Lajos, Szepesi Csombor Márton életéhez: IK. XIX (1909), 482–4. — Gulyás, MÍr. IV, 1090.

⁹ Az Európászerte ismert szentivánnapi népszokások a magyarsághoz szláv és germán népek révén kerültek, illetőleg erősítették meg mai formájukban. A magyar nyelvterületen való elterjedésükre vonatkozólag lásd: Bellosits Ethn. XIII (1902), 28–9. és Marótnak a szentivánnapi magyar ritus kérdéseit tárgyaló nagyértékű tanulmányaiban felsorolt újabb irodalmat: Ethn. L (1939), 254–96, LI (1940), 143–87. és kny. Marót, Fejezetek a magyar néprajz módszertanához. Bp., 1940. 88.

¹⁰ Itt említem meg, hogy Csombor a poroszországi, dancigi tartózkodásának leírásában csodálkozva és megvetőleg feljegyzí a dancikai lányoknak Szent András napja előestéjén jövendőbeli házastársuk megjövendölésére követett babonáit [i. h. 55]. E feljegyzés alapján hihető, hogy Csombor nem ismerte a Szent András napjához fűződő magyar népi hiedelmeket és házassági jövendölést. Úgy látszik tehát, hogy e hiedelmek, illetőleg házastársjövendölési szokások ismeretlenek voltak vagy pedig csak nagyon szűk körben, titkosan éltek azidőben Csombor szülőföldjén.

kincsessel együtt elsüllyedt, s egy jóslat szerint akkor kerül újból felszínre, ha nagy háború fog dúlni és az ütközetben a lovak patkója a földet elrugdalja az eltemetett hídról.

▲ Labor völgyében elsüllyedt rézhídhöz és kincshez fűződő, s nemcsak Szentivánlaborfalván, hanem a szomszédos községekben, sőt ORBÁN BALÁZS szerint Csík megyében is nagyon elterjedt népi hiedelmek¹ ismeretéhez való adalékként nem lesz érdektelen közölnöm itt egy, a Szentivánlaborfalvával szomszédos Egerpatak községben 1877-ben írt kéziratos feljegyzést. A feljegyzés írója, BAJKÓ ELEK, önéletírásában² az Egerpatak és Szentivánlaborfalva között fekvő Komolló község és várának Kamillus „kám“ nevéből eredeztetésének leírását így folytatja: „E csináltatta, ez a kám, a Rézhidat a Labor völgyibe, s azért mondotta az a híres Bonapárté, hogy néki még el kell jönni a Székelyföldre, hogy a Labor völgyibe azt a híres ottmaradott hidat felrugassa. De nem ért el vele. — Én magam, az író, több ízbe megjártam egyedül éjtszakának idején ott magam a váron tizenegy és tizenkét órak között, azért tudom a híd hogy-állását és fekvését, mivel mint nyughatatlan huszár, kérdést tettem irányába több ízbe. Láttak is sokszor ott járni, főképpen Kerestély káplár úr, mert ottjártomba ebédet is adott és kérdezte fáradozásomnak okát, de hasztalan. Jól gyanakodott valamibe, de én tökeletesen tagadtam azt, amiről engem faggatott. És így az említettem híd abba a tökéletes leírtam helybe vagyok, de oly erős két szalvagárda őrzése alatt, hogy megkérdezik a keresőt, hogy ki szötte rá az inget és gagyát, azután mutassák meg néki, hogy mit keres. De nehogy úgy járjon mint a huszár, mert egy kis kételkedésért úgy megdobták foarba, hogy egy évig sántált belé.“³ BAJKÓ itt közölt feljegyzésének első része tehát a laborvölgyi Rézhídnak egy újabb háborúban felszínre kerülése jóslatát a „híres“ Bonaparte Napóleon francia császár megvívni szándékozott, de elmaradt székelyföldi csatájához kapcsolja. Sajnos, más egykorú vagy mai adatok hiányában nem tisztázható az a kérdés, hogy e hiedelem és jóslás csupán a feljegyzés írójának egyéni hiedelme, vagy pedig széles körben elterjedt népi hiedelem volt-e. A közölt idézet második részében azonban (mint az önéletírás nagyon sok más részében is) a feljegyző egyéni hiedelmeiben széles népi körök hiedelmei tükröződnek vissza, melyek

¹ „... a Labor völgyében elsüllyedt rézhíd regéje... azt állítja: hogy azon elsüllyedt rézhidat Camillus vezér, a Komollói vár ura csináltatta azon útra, melyen Kilyénben levő szeretőjéhez járt... Külömben a rézhíddal Husz Ben c z é n e k egy régi jóslatát is kapcsolatba hozzák, mely azt mondja, hogy: Csíkban a Nagy Mezőn esetepaté kezdődik, s azután itt a Szépmezőn oly véres harcz lesz, hogy a patakzó vér elúsztatja a csákókat, s a száguldó harcsmének patkói felrugják a rézhidat. Ezen iszonyu harcz után következnek csak jóllét, szabadság és oly béke, hogy a székely egy kis páczikóval átmehet az országon. Ezen jóslat úgy Csíkban, mint Háromszéken nagyon el van a nép között terjedve, s azt nemzetünknek bizonyynyal bekövetkezendő szebb jövőjével hozzák kapcsolatba. De azt, hogy ki volt a rejtélyes Husz Bencze, mikor és hol jóslott, azt kipuhatolnom nem sikerült; úgy a véres napok után következendőknek ígért szép napok mikor lennének eljövendők, azt sem határozza meg a jós...“ [Orbán Balázs, A Székelyföld leírása. Bpest, 1869, III, 195—6.].

² Bajkó Eleknek »A vándor székely« című, a Székely Nemzeti Múzeum kéziratárában lévő kéziratos önéletírása, 142—3.

³ Ezt az idézett szövegrészt a könnyebb érthetőség kedvéért nem betűhűen, hanem csak szóhűen, Bajkó Elek önéletírásának mai helyesírással átírt, kiadásra előkészített szövegközlésem szerint adom.

az elsüllyedt és elrejtett kincsekhez fűződő székely népi hiedelmekről és a székely kincskeresőktől alkalmazott szabályokról szóló eddigi gyér közlések⁴ adatainak sorát a következő új adatokkal bővítik ki: 1. a rejtett kincset egyedül kell keresni, 2. a kincskeresés éjtszaka tizenegy és tizenkét óra között történjék, 3. a kincskereső számdékát senkinek sem árulhatja el, 4. a kincset örök őrzik, 5. a kincs őrei kérdést intéznek a kincskeresőhöz („Ki szötte rá az inget és gagyát?”), hogy bátorságát próbára tegyék, 6. a kételkedő kincskeresőt súlyos bántalom éri.

Elrejtett kincsekről szóló székely népi hiedelmet és székely kincskeresők eljárására vonatkozó adatot helyszíni helynévgyűjtő munkám során magam is jegyeztem le 1943 nyarán Gyergyóban.

A Gyergyócsomafalvától mintegy 15 km-re, a Nagylokvize jobboldalán felmagasló Várkö vagy Várköve nevű szikláról azt tartja a néphit, hogy rengeteg sok pénz és kincs van elrejtve benne. „A Várköve ódalában a kősziklának az ajzába napféljütte felől van egy ajtó befalazva. Pénz van ott, annyiég magos az ajtó. Az Első Várpatok fejtől befelé van egy köves, vagyon ott egy szilfacsutak, attól ötven méterre és el van ásva sok pénz. Hallottam, abban az időben rablók voltak tizenketten, hogy nem jönnek a pénzért” — mesélte a Várköve környékén legeltető pásztorok egyike. Hogy a tizenkét rabló mikor élt, arra vonatkozólag adatközlőim véleményei megosztottak; egyesek szerint kétszáz, mások szerint ötven esztendővel ezelőtt rejtették el a rablók a messze környékről összerabolt pénzt és kincseket a falutól távoleső ezen alkalmas helyen. Az elrejtett kincs azért maradt meg mostanáig, mert a rablók erős átok alatt felesküdték, hogy a kincs rejtekhelyét senkinek sem árulják el, s a kincsért csak tizenketten együtt jönnek el. A rablók egyrészét azonban nemsokára elfogták és kivégezték, az életben maradtak pedig az erős átok miatt nem mertek a kincsekhez nyúlni. Egyik adatközlőmnek, egy öreg pásztornak a Várköve mellett álló havasi szállásán ezelőtt húsz esztendeje járt egy idegen öreg ember, aki nagyon beavatottan beszélt az elrejtett pénzről és kincsekről, s szavaiból világosan kitűnően az utolsó életben maradt rabló volt. Két napig járkált a szikla körül, sokat töprengett, de aztán dolga végezetlenül elment, mert az erős átok miatt ő sem merté a kincseket elvinni. — Ezelőtt kb. 15 évvel összecimborált néhány gyergyócsomafalvi ember, s kutatni kezdett a befalazott kincs után. Azonban egyikük sem mert arra vállalkozni, hogy a felfedezendő barlangba elsőnek lépjen majd be, mert „tutták, hogy egy puska van kihúzva, aki elsőnek bémegy, lelövi. Kihosztak egy áldozatot. A Diószeműt kihoszták áldozatnak.” Ez a Diószemű névvel gúnyolt ember egy azóta elhalt félkegyelmű csomafalvi ember volt, s a kincskeresők valami csalafintasággal csalták ki a havasra. A Várköve lábánál a kincskereső társaság egy ezerlejes papírpénzt elégetett, mert „tutták, amerre hamrát viszi a szél, ott a rajz.” A tizenkét rabló ugyanis a zeg-zugos sziklahasadékoktól még számukra is túlságosan elrejtett, befalazott ajtó újbóli könnyebb megtalálására a sziklák falaira puskák rajzát véste be, s ezeknek a puskarajzoknak csövei mutatják meg a befalazott és gondosan álcázott ajtójú barlanghoz vezető utat. A kincskeresők tehát az elégetett ezerlejes hamvát elfúvatták a széllel, s az elszálló hamu irányában keresni kezdték a sziklába vésett puskák rajzát. De hiábavaló volt egész napi keresgélésük, mert „a moj befokta a puskák rajzát”, azaz a kősziklákon a moha benőtte a puskák rajzát. Másnap reggel az Első Várpatok fejében lévő szilfacsutaknál a kincskeresők ismét elégettek egy ezerlejest. A pénz elszálló hamva azonban itt sem vezette rá

⁴ Eth. VIII (1897), 296—8. — EM. 1943, 46—52, 1946, 73—6. — Szabad Szó (marosvásárhelyi napilap) 1947. április 7. (IV. évf. 81. sz.) 6. l.

őket az elásott kincsre. Valamit elhibázhattak, elmulasztottak a kincskeresők, nem volt elég nagy tudományuk, — vélték az elrejtett kincsekben még mindig hívó adatközlőim. — A Várkövétől Gyergyócsomafalvára visszatérve, a faluban érdeklődtem a várkövi kincskeresők egyéb hiedelméi és gyakorolt szabályai felől, de a rendelkezésemre álló idő rövidsége és más irányú munkám miatt a fentebbieknél bővebb adatokat nem sikerült megtudnom.

A Várkövénel elrejtett kincsek hiedelmén kívül Gyergyócsomafalván az a hiedelem is él, hogy „a Délhegyben aranyty csépég“, s több helyen (pl. az Aranygyasgödörben) már régóta ásnak a kincskeresők. — A többi gyergyói faluban is tud a néphit földben elrejtett kincsekről és aranyfolyásról. A Gyergyócsomafalvával szomszédos Gyergyóújfalu határában, a fentebb említett Várkövétől délkeletre, kb. 8 km-re fekvő Cigánykő nevű közsiklánál is rablóktól elrejtett kincseket kutattak ezelőtt néhány esztendővel,⁵ Gyergyószárhegyen pedig az a hiedelem él, hogy „a Hidegkútnál aranytyfojás van, éty fára rá volt rajzolva éty kard, mutatta, hol az aranyty.“ Ástak az aranyért itt is, még pedig éjtszakánként tizenkét óraker.

A fentebb közölt adatok másirányú munkám közben jutottak tudomásomra, s azt mutatják, hogy a Székelyföldön a földben rejtőző és elrejtett kincsekre vonatkozó hiedelmek meg e vélt kincsek felkutatására használt szabályok tüzetes felkutatása érdekes adatokkal bővitené a székely népi hiedelmekről való gyér tudásunkat.

ÁRVAY JÓZSEF

Az ll < rl változáshoz. SZABÓ T. ATTILA EM. 1944. 495—6 a *Küllik* ~ *Kürlik* ~ *Kulik* helynév eredetét ismertetve, az rl > ll változásra a *küllő*, *csöllő* és *vetüllő* közneveket sorolja föl. Erre a változásra a gyimesi csángók nyelvéből a következő közneveket közölhetem: *hillec* | *helléc* 'hegyes ásó' [EM. 1932. 349; Moldvában *helyec* Nyr. XXX, 172] < rom. *hârlet* 'spaten' < egyh. szl. *rylit* < *tallag*; Şăineanu. Dict. sz. < szl. *ryliti*; Resmeriță. Dict. sz. < lat. *hirpex*. — *pallag* 'pázsitos föld' MTsz., CzF., NySz., OklSz. < *parlág* (1238: *purlog*, 1258: *parlac* OklSz.) CzF., MTsz.; (valamelyik szláv nyelvből, vö. pl. szlov. *prelog* > ua., Bárczi SzófSz., Nyr. XI, 363. MNy. XXII, 50—2, 125—6, 263, XXX, 103). — *pallogát* 'gereblyével a kaszált rendet szétteríti' Tsz. < *parlani* [Nyr. XI, 362, XII, 97]. — *këllégice* ~ *killiguca* 'polygonum'. A marha hasmenése ellen használják < rom. *cârligufa* (~ *cârligătică*) vö. *cârligați* 'knöte-rich, polygonum' Tiktin; vö. még Resmeriță és Şăineanu. — *solló* 'sarló' CzF., MTsz.; Csíkszentdomokos Nyr. XXXII, 273, 275, Udvarhely m. MNy. XIII, 199, NyK. XXXVI, 338, Gyergyó Nyr. XXXIV, 189; Apácán: *sorró* (Nyr. XXXIV, 49). — *tolló* '1. a lekaszált fű után visszamaradt szár (a fű tallája), 2. aratás

⁵ Egy 1917-ből származó gyergyóújfalvi kéziratos feljegyzés a következő szájhagyományt közli a Cigánykőről: „E köszirtről a rege így szól: Hajdanában réges-régen Csík-, Gyergyó-, Kászón-, Háromszék-, Udvarhely-, Maros-székek nagy embereinek találkozási helyök volt. A szirt belseje egy tágas nagy szobához hasonló, több oldalkamrával ellátva. A nagy férfiük ide rakták le kincseiket, s itt őriztették, s a székelyország ügyeinek is a megbeszélése itt történt. — Azt is regélik, hogy a szikla hajdan Gyergyó, Maros és Udvarhely-székek nagy tolvajainak, rablóinak volt fészke. A lopott, rablott jószágok ide kerültek, s itt osztozkodtak. Udvarhelyszéken egy füzetecskét is mondanak megjelenni e szikláról. Sajnos, nem tudtam megszerezni“ (Bajkó Péter nyug. honvéd százados 1917-ben írt, Gyergyóújfalu ismertetését tartalmazó kéziratos munkája, 174. lap. A kézirat tulajdonosa Mihály-Deák Péter gyergyóújfalusi gazdálkodó).